

ब्रह्मप्राप्तेरतिदौर्लभ्यमाह संहारेति संहृत्यस्मिन्विक्षिपत्यस्मिन्निति व्युत्पत्त्यासंहारविक्षेपशब्दाभ्यां जगद्भयोदयकालः कल्पसंज्ञक उच्यते तस्य सहस्रकोटीः कालाध्वनोरत्यंतसंयोगे इति द्वितीया तावत्कालप
र्यंतं केचिज्जीवास्तिष्ठन्ति स्थावरा भूत्वा आसते प्रचरन्ति जंगमा भवन्ति चान्ये तत्राप्येकैकस्य कल्पस्यातिप्रमाणत्वं भ्रम्यं तरेणाह प्रजाविसर्गस्येति पारिमाण्यं त्वार्थे तद्धितः बहूनीत्यसंख्येयत्वमुक्तं ॥ ३० ॥ वा
पीत्येतद्वाचष्टे वाप्य इति द्वाभ्यां योजनविस्तृताः पंचशता इति वाक्यशेषाद्विस्तारयोजनसंख्याज्ञेया आयामतोर्द्वैर्धृतः योजनतः पंचशता इति संबंधः शता इति लिंगव्यत्ययार्थः पंचशतं योजनानीत्यर्थः अ
वगाढाः नास्ति वगाढोऽवगाहो यासां ताः दुरवगाहा इत्यर्थः भागुरि मतेनावेत्युपसर्गस्याकारलोपंकत्वानञ्जमासः अतएव प्रत्येकशः प्रवृद्धाः ॥ ३१ ॥ वाप्या इति अयमर्थः यदि बालको व्याकेशापेण एकैक
स्मिन्दिवसे एकएकएव बिंदुरुत्थियेत न द्वितीयः तेन क्रमेण एकैकवाप्या उच्छोषणेन बहुसहस्रवाप्युच्छेदः स्यात्तर्हि संसारस्यापि विना ज्ञानमुच्छेदः स्यात् एकस्य मुक्त्या एकस्य विसर्गस्य नाशोऽप्यनंता जीवाः संतीति स
र्वथापि संसारस्यानुच्छेद एव तथोक्तं भगवता नांतो न चादिर्न च संप्रतिष्ठेति ॥ ३२ ॥ एवं मुक्तिदौर्लभ्याय संसारस्यानंत्यमुक्तं इदानीं रजःसत्त्वं तमश्चैव विद्विन्नारायणात्मकमिति पूर्वोक्तं गुणत्रयं रजकत्वस्वच्छत्व

संहारविक्षेपसहस्रकोटीस्तिष्ठन्ति जीवाः प्रचरन्ति चान्ये ॥ प्रजाविसर्गस्य च पारिमाण्यं वापी सहस्राणि बहूनि दैत्य ॥ ३० ॥ वाप्यः पुनर्योजनविस्तृतास्ताः क्रोशं च गं
भीरतया वगाढाः ॥ आयामतः पंचशताश्च सर्वाः प्रत्येकशो योजनतः प्रवृद्धाः ॥ ३१ ॥ वाप्या जलं क्षिप्यति बालको व्याकेशापेण एकैकवाप्या उच्छोषणेन बहुसहस्रवाप्युच्छेदः स्यात्तर्हि संसारस्यापि विना ज्ञानमुच्छेदः स्यात् एकस्य मुक्त्या एकस्य विसर्गस्य नाशोऽप्यनंता जीवाः संतीति स
र्वथापि संसारस्यानुच्छेद एव तथोक्तं भगवता नांतो न चादिर्न च संप्रतिष्ठेति ॥ ३२ ॥ एवं मुक्तिदौर्लभ्याय संसारस्यानंत्यमुक्तं इदानीं रजःसत्त्वं तमश्चैव विद्विन्नारायणात्मकमिति पूर्वोक्तं गुणत्रयं रजकत्वस्वच्छत्व

मलिनत्वसाम्याद्रक्तश्वेतकृष्णशब्दैर्विवक्षित्वा तेषां भागभेदेन षट् रूपाणि प्रकल्प्यन्ते तथा हि त्रिदंढविष्टं भवद्गुणत्रयमन्योन्यव्यतिरेकेण न तिष्ठति तत्र यदा तमस आधिक्यं सत्त्वरजसोर्न्यूनत्वसमत्वे तदा कृष्णो वर्णः
अंत्ययोर्विपरीत्ये धूम्रः तथारजस आधिक्ये सत्त्वतमसोर्न्यूनत्वसमत्वे नीलवर्णः अंत्ययोर्विपरीत्ये मध्यममध्यमो वर्णः तच्चरक्तं लोकानां सत्त्वरं लोकानां प्रवृत्तिकुशलानाममूढानां साहसिकानां सत्त्वस्याधिक्ये
जस्तमसोर्न्यूनत्वसमत्वे हारिद्रः पीतवर्णस्तच्च सुखकरं अंत्ययोर्विपरीत्ये शुक्लं तच्च अत्यंतसुखकरं ततः कृष्णो मुख्यसर्गः स्थावरश्चतुर्थः धूम्रस्तैर्यग्योन्यः पंचमः पीतो देवसर्गः षष्ठः नीलो मानुषसर्गः सप्तमः मध्यमो
नुपहसर्गोऽष्टमः शुक्लः कौमारसर्गो नवमः यथोक्तं वैष्णवे मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तु मुख्यवैस्थावराः स्मृताः तिर्यक्स्त्रोतस्तु यः प्रोक्तस्तैर्यग्योन्यः स उच्यते तदूर्ध्वस्त्रोतसां षष्ठो देवसर्गस्तु स स्मृतः ततोर्वाक्स्त्रोतसां सर्गः सप्त
मः सतुमानुषः मध्यमो नुपहः सर्गः सात्विकस्तामसश्च सः पंचैते वैकृताः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः प्राकृता वैकृताश्चैव कौमारो नवमः स्मृतः अत्रानुपहशब्देन द्वयाह प्राजापत्या देवाश्चासुराश्चेति श्रुतिप्रसिद्धाः शम
कामादिचेतो वृत्त्यनुपाहका देवता उच्यन्ते स चानुपहो जातिभेदाद्विजः यथोक्तं वायुपुराणे अष्टमो नुपहः सर्गः स चतुर्धा व्यवस्थितः विपर्ययेण वा शक्त्या सिद्ध्यति तु ह्यातयैव च स्थावरेषु विपर्यासस्तिर्यग्योनिषु
शक्तितः सिद्ध्यति त्मनामनुष्येषु तु ह्यादेवेषु कृत्स्नश इति ॥ ३३ ॥